

॥ ५१ ॥ इंद्रियनिरोधं कुर्वता कृत्स्नं ब्रह्मा इत्युक्तमित्यर्थः अध्यात्माग्निर्विज्ञानं ॥ ५२ ॥ यथेति अग्निसादृश्याद्विज्ञानेऽप्यग्निपदप्रयोगः प्रकाशकत्वसामान्यादिति भावः ॥ ५३ ॥ प्रसन्नात्मानिर्मलचित्तः आत्मनः स्वस्य हृदियदाभूतानि पश्यतिसंप्रज्ञातावस्थायां नित्यं बहिर्मुखमनस इयमेवांतर्मुखत्वावस्थेत्याह तदेति यदैवं भवति तदा यं स्वयं ज्योतिर्भवति अतीतानागतव्यवहितादिदर्शने सूर्यादिज्योतिषामभावात् तदा सूक्ष्मात्तद्वादात् ब्रह्मणोऽपेक्षया सूक्ष्मं परं ज्योतिः प्राप्नोति ॥ ५४ ॥ यन्निग्रहानिग्रहाभ्यां मुक्तिसंसारौ तन्नित्यं शरीरमुक्तं अथ तस्यापि नियामकं नित्यं शरीरमाह अग्निरिति अत्र यत्तत्पुष्पं कृष्णं गौरं वा तदग्निः स्रोतः प्रवाहः तेन द्रवं लोहितादिकं पाशं तत्पयः जलं स्पर्शनं वातः यत्तु पंककाष्ठादिस्थानीयघनमांसास्थादिधरमिदंतन्मही घोरं बीभत्सं आकाश एव श्रवणरूपेण यत्र तत्तथा ॥ ५५ ॥ पंचस्रोतांसि इंद्रियकामानात्मनिसंयम्य क्षीणतृष्णः समाहितः ॥ सर्वभूतसुहृन्मित्रो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५६ ॥ इंद्रियाणां निरोधेन सर्वेषां विषयैषिणां ॥ मुनेर्जनपदत्यागादध्यात्माग्निः समिध्यते ॥ ५७ ॥ यथाग्निरिंधनैरिद्धो महाज्योतिः प्रकाशते ॥ तथेन्द्रियनिरोधेन महानात्मा प्रकाशते ॥ ५८ ॥ यदा पश्यति भूतानि प्रसन्नात्मात्मनो हृदि ॥ स्वयं ज्योतिस्तदा सूक्ष्मात्सूक्ष्मं प्राप्नोत्यनुत्तमं ॥ ५९ ॥ अग्निरूपं पयः स्रोतो वायुः स्पर्शनमेव च ॥ मही पंकधरं घोरमाकाशश्रवणं तथा ॥ ६० ॥ रोगशोकसमाविष्टं पंचस्रोतः समावृतं ॥ पंचभूतसमायुक्तं नवद्वारं द्विदैवतं ॥ ६१ ॥ रजस्वलमथादृश्यं त्रिगुणं च त्रिधातुकं ॥ संसर्गाभिरतं मूढं शरीरमिति धारणा ॥ ६२ ॥ दुश्चरं सर्वलोकेस्मिन्सत्त्वं प्रतिसमाश्रितं ॥ एतदेव हिलोकेस्मिन्कालचक्रं प्रवर्तते ॥ ६३ ॥ एतन्महार्णवं घोरमगाधं मोहसंज्ञितं ॥ विक्षिपेत्संक्षिपेच्चैव बोधयेत्सामरंजगत् ॥ ६४ ॥ कामं क्रोधं भयं लोभमभिद्रोहमथानृतं ॥ इंद्रियाणां निरोधेन स तस्य जतिदुस्त्यजान् ॥ ६५ ॥ यस्यैते निर्जिता लोके त्रिगुणाः पंचधा तवः ॥ व्योमितस्य परं स्थानमानं त्यमथ लभ्यते ॥ ६६ ॥ पंचेन्द्रियमहाकूलां मनोवेगमहोदकां ॥ नदीं मोहद्वितीयां तर्वा कामक्रोधावुभौ जयेत् ॥ ६७ ॥ स सर्वदोषनिर्मुक्तस्ततः पश्यति तत्परं ॥ मनोमनसि संधाय पश्यन्नात्मानमात्मनि ॥ ६८ ॥

गोलकानि नवद्वारं द्वे कर्णयोर्द्वे चक्षुषोर्द्वे नासिकयोरेकं मुखमधो द्वे चेति द्वे जीवपरमेश्वरौ दैवते यत्र ॥ ६९ ॥ अदृश्यममंगलत्वात् त्रिगुणं परेषां दृष्टमात्रं संतुल्यदुःखमोहोत्पादकं त्रिधातुकं वातपित्तकफमयं संसर्गाभिरतं अन्नादिसंगेनैव अभिरमते नान्यथा संशयाभिरुतमिति पाठे संशयो द्वोषकं विनाशबीजमित्यर्थः मूढं अचेतनं एवं विधं शरीरमिति धारणानिश्चयः अत्र शरीरेशब्दादीनां दर्शनात्तदाश्रयाणामाकाशादीनां सत्त्वमनुमेयमित्यर्थः ॥ ७० ॥ दुश्चरं दुःसमाधेयं व्याध्याद्याक्रांतं चेत् सत्त्वं बुद्धिं एतदेव बाल्याद्यवस्थापन्नकालः ननु कालो न मषष्ठः पदार्थः कश्चिदस्ति ॥ ७१ ॥ महार्णवं महार्णवसमं घोरं एतदेव निमित्तभूतं सत्त्वसिंहारबोधानां हेतुर्भवति ॥ ७२ ॥ इंद्रियाणां निरोधेन इदं शरीरं त्यजन् सतः नित्यं विद्यमानानपिकामादींस्त्यजति ॥ ७३ ॥ एते स्थूलदेहरूपाः प्रकाशप्रवृत्तिमोहनिमित्तत्वेन त्रिगुणाः निर्जिताः योगबलेनातिक्रामिताः परंब्राह्मं ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ मनसि हृदयपुंडरीके आत्मनि शरीरे ॥ ७६ ॥